

Ewa Dąbrowska
Biblioteka Jagiellońska
ewa.dabrowska@uj.edu.pl

Problem archiwizacji internetu w kontekście egzemplarza obowiązkowego: sytuacja w Polsce i wybranych krajach europejskich

Streszczenie: W artykule przedstawiono obowiązujące w Polsce i innych krajach przepisy prawne i przyjęte rozwiązania odnoszące się do możliwości archiwizowania zawartości internetu przez biblioteki narodowe oraz związane z tym wyzwania i problemy. Uprawnionym bibliotekom powinny być przekazywane publikacje o charakterze utworu zamieszczone w sieci. Nie jest to powszechnie przestrzegane, gdyż ta zasada nie została w polskim prawie wyraźnie wyartykułowana. Wobec rosnącego znaczenia komunikacji w środowisku cyfrowym, zwłaszcza komunikacji naukowej, w tworzonych przez biblioteki narodowe archiwach krajowego piśmiennictwa powstaje poważna luka. Problem ten powinien zostać rozwiązany w nowych przepisach o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych.

Słowa kluczowe: archiwizacja internetu, dokumenty online, egzemplarz obowiązkowy, prawo autorskie, biblioteki narodowe

Konieczność archiwizowania treści internetu była dostrzegana niemal od początków jego funkcjonowania, co znalazło wyraz najpierw w inicjatywach różnych organizacji i instytucji, a następnie w zaleceniach organizacji międzynarodowych i prawodawstwie poszczególnych państw. Wynika to ze świadomości zagrożenia utraty dziedzictwa cyfrowego, jeśli nie zapewni się uregulowań prawnych dotyczących archiwów i obowiązkowego lub dobrowolnego depozytu w bibliotekach, archiwach, muzeach i innych repozytoriach publicznych¹. *Karta ochrony dziedzictwa cyfrowego* UNESCO, przyjęta w 2003 r., nakłada na poszczególne państwa obowiązek przeciwdziałania utracie cyfrowego dziedzictwa². Dokumentowi temu towarzyszyło opracowanie zawierające ogólne wskazówki i zalecenia techniczne odnośnie ochrony i udostępniania dziedzictwa cyfrowego³.

Biblioteki narodowe, jako instytucje mające za zadanie zachowanie dziedzictwa narodowego, są predestynowane do gromadzenia, długotrwałego przechowywania i udostępniania zasobów internetu, czemu służyć mają przede wszystkim przepisy o egzemplarzach obowiązkowych [dalej EO]. Obowiązek bezpłatnego przekazywania publikacji do uprawnionych bibliotek, nałożony prawem na wydawców, służy realizacji trzech podstawowych zadań:

- rejestracji krajowej produkcji wydawniczej w bibliografiach narodowych i specjalistycznych,
- prowadzeniu statystyki ruchu wydawniczego,

¹ LARIVIERE, J. *Guidelines for Legal Deposit Legislation* [online]. UNESCO 2000. [Dostęp 11.03.2017]. Dostępny w: <http://www.ifla.org/publications/guidelines-for-legal-deposit-legislation>.

² *Karta w sprawie ochrony dziedzictwa cyfrowego, Konferencja Generalna UNESCO, 32 sesja: 2003, rezolucja nr 42 z dnia 15 października 2003* [online]. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. [Dostęp 11.03.2017]. Dostępny w: <https://www.archiwa.gov.pl/pl/zarzadzanie-dokumentacja/dokument-elektroniczny/687-karta-unesco>.

³ NATIONAL LIBRARY OF AUSTRALIA. *Ochrona dziedzictwa cyfrowego. Zalecenia*. Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2003. ISBN 83-89115-22-0.

- archiwizacji krajowej produkcji wydawniczej w celu zachowania dorobku intelektualnego i kulturalnego kraju dla potrzeb współczesnych badaczy oraz dla przyszłych pokoleń.

Procedury EO dla drukowanych materiałów są ugruntowane przez prawodawstwo, czego nie da się powiedzieć o EO publikacji elektronicznych. Jako pomoc dla państw zamierzających udoskonalić i unowocześnić swoje przepisy w tym zakresie opracowane zostały zalecenia *Guidelines for Legal Deposit Legislation*, które w dużej mierze dotyczą egzemplarza obowiązkowego zasobów cyfrowych. Podkreśla się, że elektroniczne publikacje każdego typu powinny także być objęte EO i że nie ma żadnych podstaw ku temu, by tak ważny składnik światowego dziedzictwa nie był zachowany z powodu technicznych lub prawnych problemów. Zgodnie z tymi wytycznymi, EO ma dotyczyć wszystkich rodzajów materiałów drukowanych, większości materiałów audiowizualnych, audycji radiowych i telewizyjnych oraz dokumentów elektronicznych, zarówno offline, jak i online⁴.

W przygotowanym w 2009 r. na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego *Programie digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009–2020*⁵ podkreśla się znaczenie długookresowej ochrony zasobów cyfrowych i zauważa się niebezpieczeństwo utraty wielkiego zakresu informacji w formie cyfrowej związane z brakiem ich archiwizacji. Nie przełożyło się to jednak na uregulowanie kwestii prawnych w tym zakresie.

W Polsce zadanie archiwizacji krajowej produkcji wydawniczej realizują dwie biblioteki: Biblioteka Narodowa w Warszawie i Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Jednak rozwój technologii informacyjnych, przenoszenie się komunikacji do sieci, gwałtowny wzrost publikacji w internecie powoduje, że w tworzonym przez te biblioteki zasobie – archiwum myśli narodowej – powstaje poważna luka. Zmienia się podejście do dokumentów, które często są nie tyle publikowane, co udostępniane w sieci, nie sprzedaje się egzemplarzy, lecz płaci za dostęp, a przy tym zasoby te są nietrwałe, znikają z sieci lub zmieniają swą zawartość. Co najistotniejsze, internet ma coraz większe znaczenie dla nauki i kultury. Komunikacja społeczna, a zwłaszcza naukowa, przenosi się do środowiska cyfrowego, a internetowe zasoby są uznawane za rzetelne i są coraz częściej cytowane.

Do Biblioteki Jagiellońskiej wpływają w ramach EO także i dokumenty elektroniczne. Za uważalny jest spadek liczby otrzymywanych publikacji cyfrowych offline (publikowanych na takich nośnikach jak dyski optyczne czy pamięć zewnętrzną USB), na rzecz dokumentów online – dostarczanych za pośrednictwem poczty elektronicznej lub deponowanych przez wydawców w repozytorium BJ. Na przykład w roku 2016 dokumenty online stanowiły aż 76% całego wpływu dokumentów elektronicznych. Daleko jednak do kompletności w tym zakresie, czego dowodzi analiza zasobu polskich czasopism fachowych i naukowych, występujących jedynie w formie online, notowanych w bazie Arianta – 252 takie tytuły, z czego aż 117 znajduje się w wykazie czasopism punktowanych MNiSW. Tymczasem w zasob-

⁴ LARIVIERE, J. dz. cyt.

⁵ *Program digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009–2020* [online]. Narodowe Centrum Kultury 2009. [Dostęp 12.03.2017]. Dostępny w: <http://www.nck.pl/baza-badan/302378-2009-program-digitalizacji-dobr-kultury-oraz-gromadzenia-przechowywania-i-udostepniania-obiektow-cyfrowych-w-polsce-2009-2020-3/>.

bach cyfrowych Biblioteki Jagiellońskiej zidentyfikowano zaledwie 13 tytułów z badanego zasobu Arianty – siedem dostarczanych na dyskach optycznych, a sześć w plikach, przy czym część docierała do Biblioteki tylko przez jakiś czas.

Tendencję spadkową obserwuje się również w przypadku niesamoistnych dokumentów elektronicznych, będących częścią lub dodatkiem do wydawnictw zwartych i ciągłych. Coraz częściej wydawnictwa drukowane oferują dodatkowe treści online, dostępne dla nabywcy publikacji przy użyciu kodów dostarczonych wraz z drukiem. W ciągu kilku lat liczba elektronicznych dodatków dołączanych do druków zmalała o ponad połowę. Analizując dane statystyczne z dokumentacji bibliotecznej z lat 2010–2016 widać stopniowy, regularny spadek takich wpływów – z 3854 dodatków w 2010 r. do 1649 w 2016 r. Potwierdza to coraz większe znaczenie dokumentów online.

Obecnie obowiązujące przepisy w zakresie egzemplarza obowiązkowego dotyczą *dzieł zwielokrotnionych dowolną techniką w celu rozpowszechnienia*, a w tym *dzieł zapisanych na nośnikach elektronicznych*⁶. Jak zauważają Katarzyna Ślaska i Anna Wasilewska w artykule opublikowanym w 2012 r. w „Biuletynie EBIB”, w ustawie o EO brak bezpośredniego odniesienia do publikacji internetowych, jednak zawarte tam wyliczenie rodzajów dokumentów podlegających EO nie jest enumeratywne. Zważywszy przy tym, że serwer, na którym dany dokument online jest zapisany w celu jego udostępniania, można potraktować jako nośnik elektroniczny, istnieją już podstawy prawne do objęcia go EO i archiwizowania umieszczonych w sieci dzieł o charakterze utworu⁷. Takie samo podejście można znaleźć we wskazówkach dotyczących egzemplarzy obowiązkowych opublikowanych przez UNESCO i IFLA. Ich autor zauważa również, że samo udostępnienie dzieła w sieci, dla wielu użytkowników jednocześnie, jest tym samym, co zwielokrotnienie dzieła⁸.

Jednak prawo do otrzymania EO nie jest równoznaczne z prawem do samodzielnego jego pobierania. Zatem, by pobrać i zarchiwizować takie dzieło, biblioteka musiałaby się zwrócić do tego, kto tym dziełem dysponuje – twórcy lub dystrybutora – by wyraził na to zgodę. Jak mało jest to efektywne, świadczy przykład Biblioteki Narodowej, która w ramach udziału w projekcie '09 Election Web Harvesting Project wysłała 141 zapytań o zgodę na archiwizację bez publicznego udostępniania, na co uzyskano zaledwie 10 odpowiedzi⁹.

Powszechnie brakuje świadomości, że publikacje online również powinny podlegać przepisom ustawy o egzemplarzu obowiązkowym, a wydawcy najczęściej interpretują je w sposób wykluczający. Przykładowo, z artykułu Aleksandry Burby, pracownika Stowarzyszenia Autorów i Wydawców „Polska Książka”, wynika, że obowiązujące w Polsce przepisy i ich całościowa wykładnia odnoszą się tylko do przesyłania fizycznych publikacji, w tym także

⁶ Ustawa z dnia 7 listopada 1996 roku o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych. Dz.U. 1996, nr 152, poz. 722 oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dn. 6 marca 1997 w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania obowiązkowego egzemplarza poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania. Dz.U. 1997, nr 29, poz. 161.

⁷ ŚLASKA, K., WASILEWSKA, A. Archiwizacja Internetu – sytuacja w polskim prawie z punktu widzenia bibliotekarzy. *Biuletyn EBIB* [online]. 2012, nr 1 (128). [Dostęp: 13.03.2017]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: http://www.nowyebib.info/images/stories/numery/128/128_slaska.pdf.

⁸ LARIVIERE, J. dz. cyt.

⁹ ŚLASKA K., WASILEWSKA A. dz. cyt.

zapisanych na materialnych, elektronicznych nośnikach danych¹⁰. Ponadto wydawcy obawiają się elektronicznego EO, przewidując spadek swoich dochodów na skutek łatwego dostępu do dokumentów gromadzonych przez biblioteki narodowe, a jeszcze bardziej boją się łamania własnościowych praw autorskich. Jest to na tyle pozbawione podstaw, że obecnie biblioteki, będące jednymi z największych producentów i posiadaczy zasobów cyfrowych, są w stanie wypracować odpowiednie mechanizmy bezpiecznego przechowywania i udostępniania elektronicznego EO.

Renek Mendruń w raporcie przygotowanym dla Polskiej Izby Książki w 2013 r. podnosi brak zgody wśród wydawców, bibliotekarzy, ustawodawców, a także opinii publicznej co do udostępniania dokumentów elektronicznych, tym bardziej w kwestii EO dokumentów online. Autor podkreśla także, że opracowując przepisy elektronicznego EO należy jednocześnie rozstrzygnąć cztery problemy:

- określić, które typy materiałów online mają być objęte EO,
- wypracować odpowiednią terminologię odnośnie nowych typów dokumentów i materiałów zamieszczanych w internecie,
- przygotować procedury techniczne do zdalnego pozyskiwania EO i oszacować tego koszty,
- przygotować odpowiednie narzędzia prawne¹¹.

Podstawową sprawą jest pozyskanie rządowego wsparcia legislacyjnego, zarówno w zakresie EO, jak i prawa autorskiego, co umożliwiłoby nie tylko gromadzenie i przechowywanie, ale i udostępnianie zasobów internetu. Stworzyłoby to realne podstawy do przygotowania mechanizmów i procedur umożliwiających archiwizację zasobów internetu. Biblioteki nie muszą być jednak zależne od legislacyjnego wsparcia rządów, o czym świadczą przykłady dobrowolnej współpracy z wydawcami, co ma miejsce w przypadku takich krajów, jak Portugalia, Holandia, Chorwacja, Norwegia, Dania czy Szwajcaria¹². Problem archiwizacji internetu stawia przed bibliotekami narodowymi wiele wyzwań, dotyczących obok kwestii prawnych także mechanizmów i polityki gromadzenia, infrastruktury, zasobów ludzkich, finansów, spraw związanych z kontrolą bibliograficzną i metadanymi.

Można zetknąć się z opiniami, że z powodu ogromnej liczby materiałów w sieci budowanie kompletnej kolekcji nie jest już możliwe i należy te publikacje poddawać selekcji, kierując się kryteriami znaczenia danej publikacji i jej przyszłej wartości¹³. W wielu krajach wypracowano już narzędzia i procedury, służące zarówno archiwizacji zasobów internetowych, jak również ich późniejszemu udostępnianiu.

Według przeprowadzonego w roku 2012 badania na 34 przeanalizowane kraje europejskie 14 z nich miało już wdrożone przepisy dotyczące archiwizowania internetu przez biblioteki

¹⁰ BURBA, A. Egzemplarz obowiązkowy. W stronę racjonalizacji systemu. *Biblioteka Analiz* 2012, nr 4, s. 16. ISSN 1509-1589.

¹¹ MENDRUŃ, R. *Egzemplarz obowiązkowy a zasoby elektroniczne* [online]. Polska Izba Książki, 2013. [Dostęp 13.03.2017]. Dostępny w: <http://www.pik.org.pl/komunikaty/90/egzemplar-obowiazkowy-a-zasoby-elektroniczne-kwiecien-2013>.

¹² DE BEER, M., VAN DER MERWE M., BALL L., FOURIE I. Legal deposit of electronic books – a review of challenges faced by national libraries. *Library Hi Tech* 2016, Vol. 34, Iss. 1, s. 91. ISSN: 0737-8831.

¹³ Tamże, s. 99.

narodowe w zakresie publikacji w otwartym dostępie, a w 13 przepisy te dotyczyły również dokumentów komercyjnych, chronionych¹⁴.

Jak podają Ślaska i Wasilewska, w 2012 r. ponad 60% instytucji w innych krajach nie musiało uzyskiwać zezwoleń na archiwizację stron internetowych, natomiast jeśli idzie o udostępnianie, to 41% udostępnia zarchiwizowane zasoby bez ograniczeń, 39% tylko w swoich siedzibach, a 20% tworzy tzw. ciemne archiwa internetowe bez prawa ich udostępniania¹⁵.

Pionierami w zakresie archiwizowania internetu były kraje nordyckie. Szwedzki projekt Kulturarw³⁴, rozpoczęty we wrześniu 1996 r. przez Bibliotekę Królewską, zakładał pełne gromadzenie szwedzkiej części internetu – wszystkich stron z domeną .se. Przyjęto zasadę automatycznego zbierania materiałów z sieci. W latach 1996–2000 przeprowadzono siedem kompletnych pobrań, a dostęp do archiwum jest możliwy tylko w bibliotece narodowej¹⁶. W roku 2015 weszła w tym kraju w życie ustawa o elektronicznym egzemplarzu obowiązkowym, która wzmocniła obowiązek wydawców do dostarczania, z małymi wyjątkami, wszystkich swoich zasobów elektronicznych publikowanych w internecie, wraz z metadanymi. Nowe prawo ma uzupełniać funkcjonujące już pobieranie zasobów sieci przez web harvesting. Przedmiotem e-EO są materiały elektroniczne, udostępniane do publicznej wiadomości w Szwecji za pośrednictwem sieci, pojedyncze pliki, kompletne i o trwałym charakterze, prezentowane w ten sam sposób za każdym razem. Możliwe są cztery sposoby dostarczania publikacji do Biblioteki Narodowej: kanał RSS, File Transfer Protocol [FTP], Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting [OAI-PMH], przesłanie za pomocą formularza internetowego. W ciągu pierwszego roku funkcjonowania nowego prawa, wraz z okresem testowym 2013–2014, wpłynęło ponad 3 mln pakietów danych, co stanowi prawie 100 TB danych¹⁷.

Na szwedzkim projekcie wzorowała się Finlandia, która pierwszą archiwizację fińskich stron WWW zakończyła w czerwcu 2002 r. Korzystanie z materiałów możliwe jest tylko na wyznaczonych w tych instytucjach stanowiskach oraz wyłącznie do celów naukowo-badawczych i prywatnych¹⁸.

W Danii już w 1997 r. rozszerzono wymogi dotyczące egzemplarza obowiązkowego na publikacje cyfrowe na fizycznych nośnikach oraz na statyczne dokumenty online. Materiały nie są udostępniane szerokim kręgom użytkowników, a jedynie, przynajmniej w fazie początkowej, mogą być używane do celów naukowo-badawczych za zgodą Duńskiej Agencji Ochrony Danych (Danish Data Protection Agency)¹⁹.

¹⁴ STEPHENS, A., GIBBY, R. National Implementations of Electronic Legal Deposit. *Alexandria* 2011, Vol. 22, Iss. 1, s. 57–58; doi: 10.7227/ALX.22.1.6.

¹⁵ ŚLASKA, K., WASILEWSKA A. dz. cyt.

¹⁶ NALEWAJSKA, L. Archiwizowanie stron internetowych w krajach nordyckich. *Biuletyn EBIB* [online]. 2012, nr 1 (128). [Dostęp: 14.03.2017]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: http://www.nowyebib.info/images/stories/nulmery/128/128_nalewajska.pdf.

¹⁷ DEGERSTEDT S., PHILIPSON J. Lessons Learned from the First Year of E-Legal Deposit in Sweden: Ensuring Metadata Quality in an Ever-Changing Environment. *Cataloging & Classification Quarterly* 2016, Vol. 54, No. 7, s. 468–482; doi: 10.1080/01639374.2016.1197170.

¹⁸ NALEWAJSKA, L. dz. cyt.

¹⁹ Tamże.

Norweska Biblioteka Narodowa próbne, selektywne przeszukania i gromadzenie zasobów internetu prowadziła już od połowy lat 90. XX w. Zebrane materiały rejestrowano w katalogu biblioteki. Proces zbierania materiałów z sieci rozpoczęto w 2001 r. Gromadzone są strony z domeny norweskiej .no oraz strony okazjonalne i tworzą one tzw. ciemne archiwum – zgromadzony materiał nie jest udostępniany, dostęp do niego mają jedynie pracownicy biblioteki²⁰.

Archiwizowaniem islandzkiej części internetu zajmuje się Narodowa i Uniwersytecka Biblioteka Islandii. Materiały z sieci gromadzone są od 2004 r., zgodnie z prawem o egzemplarzu obowiązkowym z 2002 r., które dotyczy także materiałów elektronicznych publikowanych w sieci. Prawo narzuca bibliotece narodowej obowiązek gromadzenia materiałów z narodowej domeny .is. Pobieranie odbywa się trzy razy w roku, a przynajmniej raz w tygodniu zbiera się strony uznawane za istotne dla społeczeństwa (np. wiadomości). Zarchiwizowane materiały są dostępne online dla wszystkich zainteresowanych (<http://vefsafn.is>). Posiadacze praw autorskich do zgromadzonych dokumentów mogą zażądać usunięcia dostępu do danej publikacji czy materiału²¹.

We Francji od 2006 roku funkcjonuje prawo o egzemplarzach obowiązkowych treści cyfrowych, także w postaci stron internetowych. W 2012 r. uchwalono prawo dotyczące książek cyfrowych. Istnieją pewne różnice w zakresie obowiązków Biblioteki Narodowej w stosunku do publikacji tradycyjnych, drukowanych. Nie ma obowiązku dążenia do kompletności zasobu oraz tworzenia bibliografii narodowej cyfrowych materiałów. Wydawcy składają e-książki przez extranet, mogą również przesyłać metadane²².

W Niemieckiej Bibliotece Narodowej w 2006 roku rozszerzono EO o publikacje elektroniczne wszystkich typów i o obowiązek ich rejestracji, archiwizacji i długotrwałego udostępnienia obecnym i przyszłym pokoleniom. Rozpoczęto aktywne gromadzenie i rejestrowanie treści internetowych przez web harvesting. Zdecydowano się również na wykorzystanie metod uzupełniających lub zastępujących tradycyjne sposoby tworzenia metadanych. W 2009 r. zaprzestano ręcznego katalogowania zasobów online i zaczęto polegać na danych dostarczanych przez autorów i wydawców. Rozpoczęto również prace nad automatyzacją klasyfikacji i opracowania rzeczowego książek online. Obecnie biblioteka oferuje 3 interfejsy do przekazywania cyfrowych publikacji – przez formularz internetowy oraz przy użyciu dwóch metod automatycznego pobierania i przesyłania danych²³.

W Wielkiej Brytanii od 2013 r. British Library gromadzi wszystkie brytyjskie strony internetowe, blogi, newslettery, e-booki, posty ważnych osób z serwisów społecznościowych (np. Twittera, Facebooka). Za cezurę czasową przyjęto rok 2004. Strony na licencji Creative

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² DERROT S., KOSKAS M. My Fair Metadata: Cataloging Legal Deposit Ebooks at the National Library of France. *Cataloging & Classification Quarterly* 2016, Vol. 54, Iss. 8, s. 583; doi: 10.1080/01639374.2016.1240130.

²³ ALTENHÖNER R., JUNGER U., SCHWENS U. Innovation as a strategic choice at the Deutsche Nationalbibliothek. *International Federation of Library Associations and Institutions* 2014, Vol. 40, No. 3, s. 195–201; doi: 10.1177/0340035214545576.

Commons gromadzone i udostępniane są bez zgody właściciela, inne po uzyskaniu zezwolenia. Działalność ta prowadzona jest na podstawie Legal Deposit Libraries Act 2003²⁴.

W Czechach od roku 2000 realizowany był przez dwie biblioteki: Narodową i Morawską oraz Instytut Techniki Komputerowej Uniwersytetu w Brnie projekt, który zakładał stworzenie archiwum czeskiego internetu. Dotyczył materiałów powstałych na terenie Czech, utworzonych przez Czechów lub w języku czeskim i Czech dotyczących. Przyjęto trzy metody przy pobieraniu treści: automatyczne zbieranie całego obszaru narodowego internetu, selektywne archiwizowanie najbardziej interesujących i wartościowych stron oraz tworzenie kolekcji tematycznych odzwierciedlających ważne wydarzenia. Zbiory są udostępniane w dwojaki sposób: publicznie dla tych treści, z których właścicielami praw autorskich zawarto umowy, co dotyczyło głównie selektywnego gromadzenia, a dla materiałów z automatycznego pobierania jedynie na miejscu, w Bibliotece Narodowej, bez możliwości ich kopiowania. Warto podkreślić, że w ciągu 2012 r. zawarto ok. 1200 umów z właścicielami archiwizowanych zasobów²⁵.

Rosyjskie biblioteki również pozyskują materiały online, przez bezpłatne, dobrowolne porozumienia z wydawcami oraz przez automatyczne pobieranie z sieci, ale nie wynika to z przepisów prawnych związanych z egzemplarzem obowiązkowym. W 2012 r. w rosyjskim parlamencie złożono wprawdzie projekt zmian do odpowiedniej ustawy, rozszerzający prawo trzech bibliotek narodowych do otrzymywania dokumentów online, do których zaliczono strony zarejestrowane w Rosji jako środki masowego przekazu, o istotnym znaczeniu dla kultury, nauki i edukacji²⁶. Proponowano utworzenie dla takich dokumentów jednego centralnego repozytorium, prowadzonego przez NTC Informregistr, z zapewnieniem dostępu dla Rosyjskiej Biblioteki Narodowej, Rosyjskiej Biblioteki Państwowej i Biblioteki Prezydenckiej im. B.N. Jelcyna²⁷. Jednak nie weszło to w życie, a w preambule znowelizowanej ustawy znajduje się informacja, że nie dotyczy ona m.in. dokumentów elektronicznych, rozpowszechnianych za pośrednictwem sieci informacyjno-telekomunikacyjnych. Wprowadzono natomiast obowiązek przekazywania dodatkowo elektronicznej kopii drukowanego egzemplarza²⁸. Prawdopodobnie dostęp do wersji elektronicznej ma stanowić rekompensatę dla tych bibliotek, które utraciły prawo do EO. Kwestia ta wzbudziła niepokój środowisk wydawniczych, obawiających się naruszania praw autorskich²⁹.

²⁴ STEPHENS, A., GIBBY, R. dz. cyt., s. 54.

²⁵ KWIATKOWSKA-ŽÁK, K., ŽÁK, P. Webarchiv – czeski projekt archiwizacji publikacji internetowych. *Biuletyn EBIB* [online]. 2009, nr 7 (107). [Dostęp 12.03.2017]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: http://www.ebib.info/2010/107/a.php?kwiatkowska_zak.

²⁶ DZHIGO, A. Preserving Russia's Digital Cultural Heritage: Acquisition of Electronic Documents in Russian Libraries and Information Centers, *Slavic & East European Information Resources* 2013, Vol. 14, Iss. 2–3, s. 219–223; doi: 10.1080/15228886.2013.819563.

²⁷ PETRUSENKO, T., KIR'ANOVA, I. A., ĖJDEMILLER, I. V. Tendencii i perspektivy razvitija sistemy obázatel'nogo ékzemplára v Rossii: problemy i praktika komplektowaniâ. *Bibliotekovedenie* 2012, nr 3 s. 37.

²⁸ *Federal'nyj zakon ot 29.12.1994 N 77-F3 (red. ot 03.07.2016) „Ob obázatel'nom ékzemplære dokumentov”* [online] [Dostęp 04.04.2017]. Dostępny w: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=201230&fld=134&dst=1000000001,0&rnd=0.8853743766229502#0>.

²⁹ SAHAROV, N.A. Važnaâ zakodatel'naâ iniciativa (zakonoproekt „O vnesenii izmenenij v Federal'nyj zakon „Ob obázatel'nom ékzemplære dokumentov”). *Bibliotekovedenie* 2015, nr 4, s. 18.

Jak widać z powyższych przykładów, biblioteki zajmujące się archiwizacją zasobów internetu, czynią to w różnym zakresie, na różnych zasadach i różnymi metodami. Badania wykazują, że podczas gdy w zakresie tradycyjnych materiałów biblioteki z różnych stron świata mają podobną politykę i zasady, to jeśli idzie o zasoby internetu, różnice między bibliotekami są znaczące. Istniejące przepisy prawne nie zabezpieczają narzędzi gromadzenia wydawnictw internetowych, a nawet ograniczają działalność archiwów internetowych w celu ochrony praw autorskich³⁰. Zdania co do archiwizacji internetu są podzielone. Niektórzy uważają, że jego zasób powinien być zachowany w całości, jako odzwierciedlenie życia społecznego. Inni sądzą, że tylko treści o trwałej wartości warto archiwizować, głównie z powodu olbrzymiej liczby danych. Napotkać można też opinie, że zadanie to wykracza poza egzemplarz obowiązkowy dla bibliotek narodowych, ale też wskazuje się na biblioteki właśnie jako na instytucje posiadające niezbędne kompetencje, narzędzia i zasoby ludzkie dla podołania takiemu zadaniu³¹.

W literaturze wskazuje się na duże opóźnienie Polski w stosunku do innych krajów w zakresie archiwizacji internetu³². Podkreśla się potrzebę archiwizowania internetu w sposób przemyślany i zorganizowany z uwagi na jego znaczenie jako istotnego źródła wiedzy³³. Potrzebne są działania, aby ukształtować zasady postępowania z treściami internetu. Warto przypomnieć projekt Anety Januszko-Szaszkiel *Programu Długoterminowej Archiwizacji Polskich Zasobów Cyfrowych*, będący scenariuszem przystąpienia polskich bibliotek do archiwizacji polskich zasobów cyfrowych, w którym wiodącą rolę miałyby pełnić Biblioteka Narodowa, współpracująca z innymi instytucjami, wydawcami i ekspertami. Zakłada on powstanie repozytorium, gromadzącego zasoby cyfrowe powstałe w wyniku digitalizacji, publikacje z domeny publicznej oraz publikacje elektroniczne dostarczane przez wydawców w ramach egzemplarza obowiązkowego³⁴.

Trzeba przy tym zaznaczyć, że wytwórcami cyfrowych treści są nie tylko komercyjne wydawnictwa, ale też instytucje państwowe, samorządowe, naukowe, kulturalne, stowarzyszenia i organizacje, nie wspominając o osobach prywatnych. Nie można opierać się na nadziei, że ich publikacje elektroniczne zostaną na zawsze zachowane na ich serwerach, zwłaszcza w świetle tego, że średni czas istnienia informacji w internecie obliczany jest na okres od 44 dni do dwóch lat³⁵. Dochodzi przy tym do sytuacji, że finansowane z publicznych funduszy wydawnictwa naukowe szkół wyższych czy innych instytucji naukowych są udostępniane płatnie na komercyjnych platformach, a nie ma ich w zasobie tworzonym przez Bibliotekę Narodową czy Bibliotekę Jagiellońską. Jest bardzo ważne, by w przepisach o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych, nad którymi prace trwają już wiele

³⁰ SHVEIKY, R., BAR-ILAN, J. National Libraries' Traditional Collection Policy Facing Web Archiving. *Alexandria* 2013, Vol. 24, No. 3, s. 54–56; doi: 10.7227/ALX.0001.

³¹ NOWINA KONOPKA, M. Problematyka zarządzania informacją w procesie archiwizacji zasobów Internetu. *Media – Kultura – Komunikacja Społeczna* 2014, t. 10, nr 1, s. 31. ISSN 1734-3801.

³² JANUSZKO-SZAKIEL, A. Nowy wymiar zabezpieczania elektronicznych zasobów *Biuletyn EBIB* [online]. 2010, nr 6 (115). [Dostęp 14.03.2017]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: <http://www.ebib.pl/2010/115/a.php?januszko>.

³³ WITCZAK, D., SOBKOWIAK, K. Problemy przechowywania danych cyfrowych w bibliotekach. *Biblioteka i Edukacja* [online]. 2014, nr 5. [Dostęp 12.03.2017]. Dostępny w: <http://www.bg.up.krakow.pl/newbie/index.php/bie/article/view/70>.

³⁴ JANUSZKO-SZAKIEL, A. Długoterminowa archiwizacja zasobów cyfrowych – program dla polskich bibliotek. *Przegląd Biblioteczny* 2011, nr 2, s. 211–230. ISSN 0033-202X.

³⁵ NATIONAL LIBRARY OF AUSTRALIA, dz. cyt., s. 16.

lat, wyraźnie zapisany został obowiązek przekazywania przez wszystkich wydawców dokumentów online oraz upoważnienie bibliotek, mających prawo do egzemplarza obowiązkowego, do samodzielnego pobierania i archiwizowania dostępnych publicznie cyfrowych treści. Do bibliotek należałoby też chronienie tych treści przed nieuprawnionym użytkowaniem oraz ich udostępnianie, tak jak ma to miejsce obecnie z wpływającymi egzemplarzami obowiązkowymi publikacji online. Potrzebne byłyby także takie uregulowania prawne, które by umożliwiały bibliotekom udostępnianie bez ograniczeń archiwizowanych publikacji znajdujących się w otwartym dostępie.

Trzeba też zwrócić uwagę na istotne znaczenie archiwizowania dokumentów online przez biblioteki dla bieżącego użytkownika. Skumulowanie w jednym czy dwóch miejscach zasobu treści cyfrowych dążącego do kompletności, dzięki repozytorium i katalogom bibliotecznym, umożliwi użytkownikom szybszy i pełniejszy dostęp do poszukiwanych informacji niż do treści rozproszonych i czasem niełatwych do odnalezienia w internecie.

Osobną kwestią jest archiwizowanie stron internetowych z polskiej domeny. Pojawia się pytanie, czy jest to zadanie dla bibliotek, czy dla archiwów, ale jak wiadomo granica między ich zasobami bywa płynna. W jednej z publikacji wskazano, że istnieją już pewne podstawy prawne do archiwizacji internetu, ponieważ zgodnie z ustawą o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne z dnia 17 lutego 2005 r. zarówno dokument elektroniczny, jak i zawartość internetu, jeżeli ma znaczenie *jako źródło informacji o wartości historycznej, działalności państwa Polskiego, [...] organizacji i rozwoju nauki, kultury i sztuki* [...] wchodzi w skład narodowego zasobu archiwalnego³⁶. Niestety, ten artykuł ustawy został w późniejszych nowelizacjach pominięty³⁷. Archiwiści, w przekonaniu o niemożności archiwizowania całego internetu, proponują klasyfikację stron internetowych według kategorii archiwalnych, co byłoby podstawą do podejmowania decyzji o ich archiwizacji³⁸. Być może najważniejszy byłby tu podział ról między archiwa i biblioteki kierując się jeszcze inną klasyfikacją stron, według rodzajów zawartych tam treści.

Na koniec warto zacytować wpis na portalu [ekultura](#): *Kluczową rolę w gromadzeniu, ochronie i międzypokoleniowej transmisji dorobku cywilizacyjnego odgrywają istniejące fizycznie, analogowe instytucje segregujące i katalogujące wiedzę. Przykładem mogą być tutaj choćby biblioteki, które, choć ulegają technologicznej transformacji i dostosowują swój profil działalności do nowych wyzwań i możliwości, zachowują swoją pierwotną funkcję. Chyba żaden technologiczny entuzjasta nie powie, że „biblioteki odchodzą do lamusa”, gdy choć raz nie będzie mógł znaleźć na stronie internetowej treści, która była tam jeszcze przed tygodniem*³⁹.

³⁶ MICHALAK, P., LANGE, K. *Archiwizacja stron internetowych szkół wyższych, instytucji naukowych i kulturalnych*. Referat wygłoszony na XIV Ogólnopolskiej Konferencji Sekcji Archiwistów Instytucji Naukowych i Kulturalnych w Legnicy dnia 8.09.2006 roku [online]. [Dostęp 15.03.2017]. Dostępny w: <http://archiwum.amu.edu.pl/publikacje.html>.

³⁷ *Ustawa z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne* [online]. Dz.U. 2005, nr 64, poz. 565 [dostęp 14.03.2017] Dostępny w: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20050640565>.

³⁸ MICHALAK, P., LANGE, K. dz. cyt.

³⁹ KOWALIK, W. *Czy można zamknąć internet w bibliotece?* [online] Dodano 13 stycznia 2015 [Dostęp 15.03.2017] Dostępny w: <http://ekultura.org/czy-mozna-zamknac-internet-w-bibliotece/>.

Bibliografia:

1. ALTENHÖNER R., JUNGER U., SCHWENS U. Innovation as a strategic choice at the Deutsche Nationalbibliothek. *International Federation of Library Associations and Institutions* 2014, Vol. 40, No. 3, s. 195–201; doi: 10.1177/0340035214545576.
2. BURBA, A. Egzemplarz obowiązkowy. W stronę racjonalizacji systemu. *Biblioteka Analiz* 2012, nr 4, s. 16. ISSN 1509-1589.
3. DE BEER, M., VAN DER MERWE M., BALL L., FOURIE I. Legal deposit of electronic books – a review of challenges faced by national libraries. *Library Hi Tech* 2016, Vol. 34, Iss. 1, s. 88–103. ISSN: 0737-8831.
4. DEGERSTEDT S., PHILIPSON J. Lessons Learned from the First Year of E-Legal Deposit in Sweden: Ensuring Metadata Quality in an Ever-Changing Environment. *Cataloging & Classification Quarterly* 2016, Vol. 54, No. 7, s. 468–482; doi: 10.1080/01639374.2016.1197170.
5. DERROT S., KOSKAS M. My Fair Metadata: Cataloging Legal Deposit Ebooks at the National Library of France. *Cataloging & Classification Quarterly* 2016, Vol. 54, Iss. 8, s. 583–592; doi: 10.1080/01639374.2016.1240130.
6. DZHIGO, A. Preserving Russia's Digital Cultural Heritage: Acquisition of Electronic Documents in Russian Libraries and Information Centers, *Slavic & East European Information Resources* 2013, Vol. 14, Iss. 2–3, s. 219–223; doi: 10.1080/15228886.2013.819563.
7. *Federal'nyj zakon ot 29.12.1994 N 77-F3 (red. ot 03.07.2016) „Ob obâzatel'nom êkzemplâre dokumentov”* [online]. [Dostęp 04.04.2017]. Dostępny w: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=201230&fld=134&dst=1000000001.0&rnd=0.8853743766229502#0>.
8. JANUSZKO-SZAKIEL, A. Długoterminowa archiwizacja zasobów cyfrowych – program dla polskich bibliotek. *Przegląd Biblioteczny* 2011, nr 2, s. 211–230. ISSN 0033-202X.
9. JANUSZKO-SZAKIEL, A. Nowy wymiar zabezpieczania elektronicznych zasobów *Biuletyn EBIB* [online]. 2010, nr 6 (115). [Dostęp 14.03.2017]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: <http://www.ebib.pl/2010/115/a.php?januszko>.
10. *Karta w sprawie ochrony dziedzictwa cyfrowego, Konferencja Generalna UNESCO, 32 sesja: 2003, rezolucja nr 42 z dnia 15 października 2003* [online]. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. [Dostęp 11.03.2017]. Dostępny w: <https://www.archiwa.gov.pl/pl/zarzadzanie-dokumentacja/dokument-elektroniczny/687-karta-unesco>.
11. KOWALIK, W. *Czy można zamknąć internet w bibliotece?* [online]. 13 stycznia 2015. [Dostęp 15.03.2017] Dostępny w: <http://ekultura.org/czy-mozna-zamknac-internet-w-bibliotece/>.
12. KWIATKOWSKA-ŻÁK, K., ŻÁK, P. Webarchiv – czeski projekt archiwizacji publikacji internetowych. *Biuletyn EBIB* [online]. 2009, nr 7 (107). [Dostęp 12.03.2017]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: http://www.ebib.info/2010/107/a.php?kwiatkowska_zak.
13. LARIVIERE, J. *Guidelines for Legal Deposit Legislation* [online]. UNESCO 2000. [Dostęp 11.03.2017]. Dostępny w: <http://www.ifla.org/publications/guidelines-for-legal-deposit-legislation>.
14. MENDRUŃ, R. *Egzemplarz obowiązkowy a zasoby elektroniczne* [online]. Polska Izba Książki, 2013. [Dostęp 13.03.2017]. Dostępny w: <http://www.pik.org.pl/komunikaty/90/egzemplarz-obowiazkowy-a-zasoby-elektroniczne-kwiecien-2013>.
15. MICHALAK, P., LANGE, K. *Archiwizacja stron internetowych szkół wyższych, instytucji naukowych i kulturalnych*. Referat wygłoszony na XIV Ogólnopolskiej Konferencji Sekcji Archiwistów Instytucji Naukowych i Kulturalnych w Legnicy dnia 8.09.2006 roku [online]. [Dostęp 15.03.2017]. Dostępny w: <http://archiwum.amu.edu.pl/publikacje.html>.
16. NALEWAJSKA, L. Archiwizowanie stron internetowych w krajach nordyckich. *Biuletyn EBIB* [online]. 2012, nr 1 (128). [Dostęp: 14.03.2017]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: http://www.nowyebib.info/images/stories/numery/128/128_nalewajska.pdf.
17. NATIONAL LIBRARY OF AUSTRALIA. *Ochrona dziedzictwa cyfrowego Zalecenia*. Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2003. ISBN 83-89115-22-0.
18. NOWINA KONOPKA, M. Problematyka zarządzania informacją w procesie archiwizacji zasobów Internetu. *Media – Kultura – Komunikacja Społeczna* 2014, t. 10, nr 1, s. 31. ISSN 1734-3801.
19. PETRUSENKO, T., KIR'ANOVA, I. A., ÉJDEMILLER, I. V. Tendencii i perspektivy razvitija sistemy obâzatel'nogo êkzemplâra v Rossii: problemy i praktika komplektowaniâ. *Bibliotekovedenie* 2012, nr 3, s. 32–39.

20. Program digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009–2020 [online]. Narodowe Centrum Kultury 2009. [Dostęp 12.03.2017]. Dostępny w: <http://www.nck.pl/baza-badan/302378-2009-program-digitalizacji-dobr-kultury-oraz-gromadzenia-przechowywania-i-udostepniania-obiektow-cyfrowych-w-polsce-2009-2020-3/>.
21. Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dn. 6 marca 1997 w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania obowiązkowego egzemplarza poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania. Dz.U. 1997, nr 29, poz. 161.
22. SAHAROV, N.A. Važnaâ zakodatel'naâ iniciativa (zakonoproekt „O vnesenii izmenenij v Federal'nyj zakon „Ob obâzatel'nom êkzemplâre dokumentov”). *Bibliotekovedenie* 2015, nr 4, s. 17–20.
23. SHVEIKY, R., BAR-ILAN, J. National Libraries' Traditional Collection Policy Facing Web Archiving. *Alexandria* 2013, Vol. 24, No. 3, s. 37–72; doi: 10.7227/ALX.0001.
24. ŚLASKA, K., WASILEWSKA, A. Archiwizacja Internetu – sytuacja w polskim prawie z punktu widzenia bibliotekarzy. *Biuletyn EBIB* [online]. 2012, nr 1 (128). [Dostęp: 13.03.2017]. ISSN 1507-7187. Dostępny w : http://www.nowyebib.info/images/stories/numery/128/128_slaska.pdf.
25. STEPHENS, A., GIBBY, R. National Implementations of Electronic Legal Deposit. *Alexandria* 2011, Vol. 22, Iss. 1, s. 53–67; doi: 10.7227/ALX.22.1.6.
26. Ustawa z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne [online]. Dz.U. 2005, nr 64, poz. 565 [dostęp 14.03.2017] Dostępny w: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20050640565>.
27. Ustawa z dnia 7 listopada 1996 roku o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych. Dz.U. 1996, nr 152, poz. 722.
28. WITCZAK, D., SOBKOWIAK, K. Problemy przechowywania danych cyfrowych w bibliotekach. *Biblioteka i Edukacja* [online]. 2014, nr 5. [Dostęp 12.03.2017]. Dostępny w: <http://www.bg.up.krakow.pl/newbie/index.php/bie/article/view/70>.

DĄBROWSKA, E. Problem archiwizacji internetu w kontekście egzemplarza obowiązkowego : sytuacja w Polsce i wybranych krajach europejskich. *Biuletyn EBIB* [online]. 2017, nr 2 (172), Archiwizacja internetu. [Dostęp 20.05.2017]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/523>.